
Лисодєд О. В.,
*к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

ЗЛОЧИНЦІ І ЖЕРТВИ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Анотація. У тезах розглядається кримінологічна характеристика злочинців і жертв необережних злочинів та особливості механізму злочинної поведінки при вчиненні таких злочинів.

Ключові слова: необережні злочинці, жертви необережних злочинів, механізм злочинної поведінки у необережних злочинах.

Аннотація. В тезисах рассматривается криминологическая характеристика преступников и жертв неосторожных преступлений, а также особенности механизма преступного поведения при совершении таких преступлений.

Ключевые слова: неосторожные преступники, жертвы неосторожных преступлений, механизм преступного поведения в неосторожных преступлениях.

Summary. The theses consider the criminological characteristics of criminals and victims of negligent crimes and the peculiarities of the mechanism of criminal behavior in the commission of such crimes.

Keywords: negligent criminals, victims of negligent crimes, the mechanism of criminal behavior in negligent crimes.

Необережна злочинність є складовою частиною загальної злочинності і включає в себе сукупність передбачених чинним кримінальним законодавством злочинів, вчинених в результаті злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості. Ці злочини посягають на різні суспільні відносини і вчиняються у різноманітних сферах діяльності людини: на виробництві при роботі з машинами, механізмами та іншим устаткуванням підвищеної небезпеки; при експлуатації різноманітних транспортних засобів; у господарській діяльності під час виконання будівельних, вибухових та інших небезпечних робіт; при поводженні з небезпечними для здоров'я людини матеріалами і речовинами; при використан-

ні і освоєнні природного середовища; у медичній і ветеринарній практиці; у різних сферах управлінської діяльності посадових осіб; у домашньому господарстві громадян при користуванні технікою побутового характеру, зброєю тощо.

Таким чином, коло необережних злочинів досить велике і визначити рівень необережної злочинності досить складно¹. Не сприяє цьому і офіційна статистика, яка не розмежовує злочини за формою вини. Слід враховувати також і те, що деякі склади злочинів передбачають вчинення злочину як навмисно, так і з необережності, і тому навіть кваліфікація злочину не завжди може вказати на форму вини. Крім цього, багато необережних злочинів розцінюються посадовими особами правоохоронних органів у силу різних причин як звичайні дорожньо-транспортні пригоди, випадкові аварії та травми на виробництві, природні пожежі, не реєструються як злочини і переходять у розряд латентних. Тому надати повноцінну кримінологічну характеристику необережних злочинів, на відміну від корисливих злочинів, досить складно і можливо лише за результатами вибіркового кримінологічного дослідження.

Соціально-демографічна характеристика осіб, що учиняють ці злочини свідчить про те, що більш ніж 90% випадків такі злочини учиняють чоловіки. Це пояснюється більшою пристрастю чоловіків до техніки, ризику, до надзвичайних і небезпечних ситуацій і відповідним розподілом праці між чоловіками і жінками. Але останнім часом спостерігається підвищення питомої ваги жінок при вчиненні таких злочинів, особливо у сфері безпеки дорожнього руху за рахунок збільшення кількості автомобілів, що знаходяться у приватній власності.

Серед осіб, що учиняють необережні злочини, переважають особи у віці від 20 до 40 років. Це пов'язане з тим, що перш ніж приступити до роботи у певній сфері діяльності, потрібно мати спеціальну або вищу освіту, відповідну кваліфікацію, а інколи ще й стаж роботи у відповідній галузі.

Вікова характеристика осіб, що вчиняють злочини у сфері безпеки дорожнього руху, в зв'язку з тим, що керування мототран-

¹ За підрахунками окремих авторів у XXI столітті рівень необережної злочинності вже перевищив 20% у структурі загальної злочинності [1, с. 676].

спортними засобами дозволяється з 16-річного віку, а автомобільним транспортом з 18-річного віку, більш низька – 18-24 років. Далі з віком спостерігається поступове зменшення вчинення водіями транспорту таких злочинів, що пов'язане з придбанням достатньої кваліфікації для керування транспортом, певного досвіду і більш відповідальним ставленням до виконання своїх обов'язків.

В залежності від виду необережності, вирізняється і два типи злочинців, що учиняють такі злочини: а) особи, дії яких кваліфікуються як злочинна самовпевненість, та б) особи, дії яких є злочинною недбалістю.

Для осіб, дії яких кваліфікуються як злочинна самовпевненість, характерними якостями, як правило, є внутрішня недисциплінованість, хибне самоутвердження, кар'єризм, егоцентризм, безпечливість, азарт, бравада, авантюризм, схильність до ризику, невинна завзятість.

Для осіб, дії яких є злочинною недбалістю, характерна неуважність, розхлябаність, небажання адекватно оцінити свої можливості, зосередити свої інтелектуальні та вольові зусилля на аналізі ситуації, прийняття на себе обов'язків, які їм не під силу виконати, тощо.

Але слід зазначити, що і жертвам необережних злочинів, у більшій мірі притаманні ті ж самі якості. На сьогодні, межа між злочинцем і жертвою необережного злочину, досить умовна. Величезне технічне, ресурсне, інформаційне, психологічне і психічне навантаження на людину як особистість, який несе у собі науковий прогрес XXI століття, кожного законослухняного члена суспільства у рівній мірі може поставити як у статус злочинця, так і у статус жертви необережного злочину.

На це впливають особливості механізму злочинної поведінки при вчиненні таких злочинів. Якщо в умисних злочинах механізм злочинної поведінки починається з актуалізації потреби, формування мотиву, мети та, в цілому, за звичайною схемою, проходить три стадії: мотивацію, прийняття рішення і виконання рішення, то у необережних злочинах механізм поведінки особи починається зі стадії прийняття рішення. І в залежності від того, яке рішення прийме особа, вона може стати або злочинцем, або жертвою злочину. Етап мотивації у необережних злочинах, відсутній, а етап

прийняття рішення, як правило, має досить обмежені можливості у часі. Адже при необережних злочинах, важливу роль у механізмі поведінки особи відіграє якраз конкретна життєва ситуація і, головне, її суб'єктивне усвідомлення і оцінка особою, які не тотожні об'єктивному змісту і значенню ситуації.

Невірна, неправильна, неадекватна оцінка ситуації приводить до помилки у прийнятті рішення і, в результаті, призводить до дій, які у подальшому кваліфікуються як необережний злочин. Але і правильна оцінка ситуації, в окремих випадках, призводить до того, що особа вберегла себе від учинення злочину, але не вберегла себе від можливості стати жертвою цього злочину. Наприклад, якщо особа при оцінці ризику можливості дорожньо-транспортної пригоди приймає неправильне рішення і дорожньо-транспортна пригода все ж таки трапилась, вона потрапляє у розряд злочинців, а інша сторона цієї пригоди – у розряд жертв. Якщо ж неправильне рішення прийняла інша сторона цієї дорожньо-транспортної пригоди – особа, яка може бути злочинцем у першому випадку, може, навпаки, у другому випадку стати жертвою злочину. Тобто, у багатьох випадках учинення необережних злочинів, ми маємо так звану «інверсію ролей» [2, с. 133]. І окремі негативні стереотипи поведінки людей у повсякденному бутті не завжди є чинниками необережних злочинів.

Останні дослідження показують, що потерпілими від дорожньо-транспортних пригод, як правило, є: 1) водії інших автотранспортних засобів; 2) пасажери, які перебувають у салоні автомобіля, а також пасажири мотоциклів, мопедів та ін., яким спричиняється шкода внаслідок ДТП; 3) пішоходи; 4) велосипедисти; 5) особи, що керують гужовим транспортом [3, с. 141].

На виробництві це працівники таких професій, як: транспортні працівники – 25% (переважно водії); будівельники – 16% (підсобні працівники, монтажники, муляри, електрогазозварники); керівні працівники – 11% (керівні посадовці, майстри, начальники дільниць і відділів); слюсарі – 8% (як правило, з ремонтних робіт); працівники агропромислового комплексу – 6% (робітники, що не мають визначеної кваліфікації); електрики – 6%; шахтарі – 6% [4]. Тобто звичайні люди звичайних професій з певною освітою та досвідом роботи, які дотримуються у своїй діяльності правових

норм, норм моралі, етики, культури і які ніяким чином не провокують учинення відносно себе злочинів, як це можливо при умисних злочинах (не безробітні, не наркомани, не алкоголіки, не безхатченки чи інші маргінали). У даному випадку невірна оцінка ситуації поставила їх у розряд жертв, у іншому випадку вони могли би стати особою, що вчинила злочин, або взагалі не стати ні тим, ні іншим.

Тому на сьогоднішній день не слід вишукувати у осіб, які вчинили необережні злочини, особливу антисуспільну направленість особистості, антисуспільні ціннісні орієнтації, як це робилось в радянській кримінології [5, с. 360; 6, с. 399], або ще й вирізняти злісний тип необережного злочинця [5, с. 361] та відноситись до необережних злочинців як до осіб нижчого гатунку [7, с. 34-37].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. К. : Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
2. Головкін Б. М. Віктимна поведінка жертв злочинів. *Проблеми законності*. Харків. 2016. Вип. 135. С. 124-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_15
3. Полтава К. О. Кримінологічна характеристика та запобігання автотранспортним злочинам, що пов'язані із загибеллю людей або тяжким тілесним ушкодженням в Україні: монографія. Х.: Право, 2014. 284 с.
4. Про стан охорони праці в Україні. URL: <http://dsp.gov.ua/prostan-okhorony-pratsi-v-ukraini/> (дата звернення 03.11.2020).
5. Кримінологія: учебник / под. ред. Б. В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. М.: Юрид. лит., 1988. 384 с.
6. Кримінологія и профилактика преступлений: учебник / под. ред. А. И. Алексеева. М.: МВШМ МВД СССР, 1989. 431 с.
7. Головкін Б. М., Лисодед О. В. Співвідношення понять «особа злочинця» та «особистість злочинця». *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирі-*

Злочинці і жертви злочинів

шення: матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 28 трав. 2020 р.) / у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 34-39. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18126/1/Holovkin%2c%20Lysodied_34-39.pdf